

Проф. Г. ІЛЬІНСЬКИЙ
(Саратів).

ЩО ТАКЕ ОВСЕНЬ.

В одній з грамот царя Олексія Михайловича (р. 1649) повідомляється, що „во 157 г. дек. въ 19 день вѣдомо намъ учинилося, что на Москвѣ напередъ сего въ Кремль, и въ Китаѣ, и въ Бѣломъ, и въ Земляномъ городѣхъ, и за городомъ, и по переулкамъ, и въ черныхъ и ямскихъ слободахъ по улицамъ и по переулкамъ въ навечери(и) Рождества Христова кликали многие люди коледу и *усень*, а въ навечери Богоявленія Господня кликали плугу... Да на Рождество Христово и до Богоявленьева дни собираются на игрища (и) сборища бѣсовскія... И мы указали о томъ учинить заказъ крѣпкой, чтобъ нынѣ и впредь... въ навечери Р. Хр. и Богоявленія коледь, и плугъ, и *усеней* не кликали и пѣсней бѣсовскихъ не пѣли... Чтobъ... въ навечери Р. Хр. коледы и *усени*, и въ навечери Бог. Госп. плуги не кликали... А которые люди... учнутъ (кликать) коледу и плуги и *усени* и пѣть скверныя пѣсни, или кто учнетъ кого бранити матерны... и тѣмъ... за такія супротивныя христіанскому закону за неистовства быти отъ насъ въ великой опалѣ и въ жестокомъ наказаньѣ“. Те самісіньке мало не тими самими словами повторюється і в звертанні до Шуйського воеводи: „а которые люди... учнутъ кликать коледы и плуги и *усени*“ (Пор. Сахаровъ, СРН, VII, 99; Потєбня, Объясненія 36).

Немає жадного сумніву, що згаданий в цій грамоті аж п'ятеро разів *усень* — то є той самий персонаж (коли тільки тут узагалі можна говорити про персонажі), що й *таусень*. За *таусень* збереглася отака цікава звістка в „пам'яті“ верхотурського воеводи Всеволожського до сибірських міст од 13 грудня р. 1649 (7158): „Въ Сибири... умножилось... глумленіе и скоморошество со всякими бѣсовскими играми... и медвѣди водять и съ собачками пляшутъ... о Рождествѣ Хр. и до Богоявленьева дни сходятся мужского и женского полу многие люди въ бѣсовское сонмище... играютъ во всякіе бѣсовскіе игры; а въ навечеріе Р. Х., и Васильева дни, и Богоявленія Госп., клички бѣсовскіе кличутъ, коледу, и *таусень* и плугу... вѣрують въ сонъ, и въ встрѣчу и въ полазъ, и въ птичій грай“ (А. И. IV, 124—125).

Од таусеня, своєю чергою, не можна відокремлювати *овсень*, що вперше, оскільки мені відомо, згадується в історичних актах

під р. 7136 (1628): „Декабря въ 24 день... Филаретъ Никитичъ, патриархъ московскій и всеа Русіи указалъ: кликать бирючью... чтобъ съ кабылками не ходили и на игрища бѣ мірскіе люди не сходилися... и коледы бѣ, и *овсеня*, и плуги не кликали“ під загрозою заборони та духовної кари (А. И. III, 96).

Тільки-ж усі дії загрози та заборони були даремнісінькі: р. 1928 сповниться триста років, одколи за *овсень* уперше згадано в офіційному документі як за нечисту силу, але великоруські селяни й досі його „кличуть“ у приспівах до багатьох т. зв. „величальных“ пісень, до того не тільки на Різдво (як це, мабуть, було в XVII в.), ба й на Новий рік.

Повстає питання, як-же зв'язати усі три назви з лінгвістичного погляду? Чи походять вони з однієї назви а чи ні? Коли походять, то яке було первісне розуміння слова? І в чому полягає розум приспіву в загальній системі народніх великоруських різдвяних та новорічних обрядів?

Учені старої школи певнісінькі були, що в назві *овсень* криється назва якогось слов'янського божества. Тільки-ж усі їхні спроби точніш визначити його справжнє значіння ґрунтувалися на випадковому співзвуччі декількох силоміць, „за чуба“ притягнених слів і на довільному тлумачінню їх основного розуміння. Я-б тільки подурному марнував час, коли-б узявсь наводити тут такі „дикі етимології“... Тож тільки на зразок я нагадаю, що, прим., Шеппінг ще р. 1849 (у книзі „Мифы славянскаго язычества“, стор. 88) вбачав у назвах *Овсень* і *Авсень* слід назви бога або богині осени, що спочатку начеб-то звучало як *Асвена*, ба навіть *Авесна*!!

Та ще задовго перед Шеппінгом зроблено в науковій літературі спробу поставити питання про те, звідки узявсь *овсень*, на реальніший ґрунт. Я маю на думці Снегірьова. Він у своїх „Русскихъ простонародныхъ праздникахъ“ (II, 103) запевнював, що „влр. *Авсень* или *Овсень*... есть... прообразовательный обрядъ *обсѣванія*, отчасти сходный съ древнимъ обрядомъ осыпанія при бракосочетаніи молодыхъ... и при вѣнчаніи на царство русскихъ государей въ предвѣщаніе изобилія благъ земныхъ“; що „*Таусень* или *Овсень*, подобно Колядѣ, долженъ быть не божествомъ, но мѣстнымъ праздникомъ народнымъ, въ коемъ главное дѣйствіе есть *обсыпаніе* или *обсѣваніе*“ (ib. 108). Та й саме свято „обсѣванія“ і його назву *овсень*, як гадає Снегірьов, не можна визнати за суто-слов'янське, — воно запозичене в німців, що в них слов'яни навчилися обробляти лани. Німецьке дієслово *aussäen* і лежить в основі *овсеня*. „По особенной наклонности славянъ русскихъ перелицовывать иностранныя слова на свой ладъ“, *овсень* набув розуміння обсівання вівсом. „Но какъ сѣяніе дѣлается на *авось*, то и предшествовали ему гаданія и умиловительныя жертвы, къ коимъ, вѣроятно, отчасти принадлежитъ и обрядъ *Авсеня*“ (ib. 109—110).

Найцінніше в гіпотезі Снегірьова — це її підхідка, спроба пояснити *овсень* з зв'язаних із ним народніх обрядів. На жаль, з спробою

цією цілком не пощастило. Ще Потебня (Об'ясненія II 38 дд.) одзначив, що ані тоді, коли кличуть *овсе́нь*, ані тоді, коли кличуть *таусе́нь*, обряду обсіпання або обсівання взагалі не виконують. Щось подібне можна одзначити тільки на Білорусі та Україні, але-ж там саме імення *Овсене́ве* невідоме. А коли так, то не можна наближувати його ані до вівса, що ним ніби-то обсіпають і дають його величальникам, ані до сівби. Що-ж до етимології ім'я *овсе́нь* з нім. *aussäen*, ніби-то наближеного народньо-етимологічним шляхом до *авось*, то вона, минаючи інші труднощі, не вважає на форму *усе́нь*. Тимчасом ця остання форма, як побачимо далі, має всі права на те, щоб її визнати за найдавнішу.

Це ім'я *усе́нь*, на жаль, не взяв на увагу Даль, пояснюючи в своєму Словникові (I³ 9) *овсе́нь* (звідки в говірках, котрі акають, *авсе́нь*) з **ó-весень*. На його думку, так звався спочатку перший день весни і березня, що ним колись починався рік; згодом цю назву перенесено на Новий рік та на Василів вечір, напередодні Нового року. Але не кажучи вже про те, що ім'я **óвесень* поки-що не знайдено в жадній з слов'янських мов, Далева етимологія не показує, чом *e* в слові **ó-весень* випало, не пояснює й того, чом наголоса перенесено з першого складу слова на кінцевий.

Виразно помилкова Далева гіпотеза, звичайно, не могла похитнути кредиту ідеї про звязок *овсе́ня* з обсіванням вівсом. Ось чому ми не повинні дивуватися, що вона знайшла для себе прихильників навіть у добу, коли студії над фольклором було поставлено на міцніший ґрунт. Не тільки малокритичні Терещенко (Быть русс. нар. VII, 110) та Калінський (Церковно-Народ. мѣсяц. З. Р. Г. О. по отд. этн. VII, 349) категорично запевнюють, начеб-то *овсень* та ин. „означають овесь“ і „происходятъ отъ слова, овесь“, ба навіть проникливий Веселовський і трохи не вагається, що в основі ім'я *усе́нь* (чит. *у-сь-нь*), отже, і *овсе́нь* лежить корінь *se* — „сіяти“ (Разыск. въ обл. дух. стих. VI—X, 107). Але щоб підтвердити свою гіпотезу, він міг зазначити тільки один паралельний мотив в обихідці римських сатурналій: подібно до того, як Сатурна, що ім'я його, як відомо, так само утворено од кореня **sā*— „сіяти“, уважали за бога плодючости і, зокрема, захисника свиней,—так і ті, хто одбуває святковий похід *авсе́ня*, кажуть під вікнами: „свинку да боровка выдай для Васильева вечерка“. „Это даетъ право славильщикамъ представить себѣ Авсеня (олицетвореніе Новаго Года, какъ и св. Василя) приѣзжающимъ на сивенькой свинкѣ“.

А втім, свиня як емблема плодючости це звичайний супутник різдвяного та новорічного свят трохи чи не в усенькій Європі взагалі. Через те звязувати Сатурна з великоруським овсенем можна тільки занадто захоплюючися, може й дотепною, але, як-не-як, напередуютьою ідеєю. Тим більш дивно, що під гіпотезою Веселовського під-

писалися такі методично вишколені славісти, як Máchal (Nákres, 190)¹⁾ і Niederle (Život, II, 1², 248).

Таким чином, гіпотеза Веселовського, нічого по суті, не з'ясувала, ба швидше тільки заплутала питання. Цього вже не можна сказати про тую розвідку, що її присвятив загадковому іменню Потебня. Спочатку в своєму трактаті „О миническомъ значеніи нѣкоторыхъ обрядовъ и повѣрій“ (М. 1865, 21—22), а далі докладніш — в „Объясненіяхъ малорусскихъ и сродныхъ народныхъ пѣсенъ“ (В. 1887, II, 41) Потебня силувавсь довести, що *у-сень*, утворенням своїм, аналогічне *греб-ень*, *сърш-ень* і т. п. Коли це так, то *-ень* у цьому слові треба визнати за суфікс, а *ус-* — за корінь. Останній, на його думку, не можна відокремлювати од індг. кореня **aus-* „світити, сяяти“ — од того самого, що від нього походять лт. *ausra* „ранішня зоря“, сабін. назва сонячного божества *Ausel*, лат. *aurora*, гр. ἠώς, двн.-інд. *uś* — „ранішня зоря“. Коли це так, то *усень* спочатку міг бути найшвидше якимось весняним святом. Певною мірою такий здогад пояснює, як гадає Потебня, і те, що наш *усень* навдивовижу скидається на лтс. *usins*. Цього бджолиного бога „свідѣтельства 1606 г. и 1613 г. называють богомъ-покровителемъ коней; онъ сближается со св. Георгіемъ, но также и со св. Мартиномъ 15 нояб., что относитъ насъ къ періоду Врумалій и къ древнему обычаю зап. церкви начинать рождественскій постъ съ Мартинава дня“ (Веселовскій, ор. с. 110). Та з цих чужомовних паралелей Потебня не задовольняється. Щоб довести свою теорію, він одзначає, що декотрі колядки (і таких чимало) починаються з того, що змальовують схід сонця, а інші, ще численніші, супроводить приспів „Ой рано!“, „Ой рано, рано“, „Ой рано, раненько“ і т. п. Їх начеб-то і можна визнати певною мірою за синоніми *овсень*.

Нехай Потебнівській гіпотезі і не можна одмовити ані суто-наукової методичности, ані дотепности, все-ж, по суті, і її доведеться визнати за помилкову. І це ось через що.

Коли Потебня писав був обидва ці трактати (с.-то в 1865 та 1887 р.), ще не було докладно досліджено історію звука *s* у слов'янських мовах; у тогочасній науковій літературі панувала думка, що це *s* зберігається без зміни. Через те Потебня й міг bona fide наближувати корінь ім'я *усень* до індг. **aus-*. Проте, досліди голандського славіста Uhlenbeck'a і данського Pedersen'a, що вийшли між люди на початку 90-х рр. минулого віку, до краю встановили факт, що іде. *s* між голосними, зокрема, після голосного *u* обертається в слов'янських мовах в *x*. Через те, коли-б справді наш *усень* був споріднений, напр., з лат. *aurora*, то він повинен був-би звучати як **ушень* (з давнішого **ухень*). Відповідно до цього і *овсень* повинен був-би звучати як **овшень*, *таусень* — як *таушень* та ин.

¹⁾ Цей учений, проте, комбінує гіпотезу Веселовського з поданою попереду гіпотезою Снегірьова, але викладає її не зовсім точно.

Але коли, таким чином, основну тезу Потебні одкинуто, то цього не можна сказати про його пояснення фонетичного взаємного стосунку між іменем *у-сень* та його головними варіантами *таусень*, *овсень*, *авсень* та *говсень*. Він убачає в них (ор. с., стор. 38) зрощення *усень* з різними частинками. Саме *таусень* являє собою, на його думку, зрощення *усень* із злучником *та* (пор. про нього нашу П. Г. § 275, зокрема, укр. *та* рано, *та* ранесенько); *овсень* — таке саме зрощення *усень* з покликком *о!* *о!*; *авсень* (оскільки воно не відбиває „акання“) — сполучення із злучником *а*; нарешті, *говсень* — злиття з *гой*. Справді, що-найпричепливіша критика нічого не може закинути проти цих фонетичних комбінацій. Адже можливість переходу ненаголошеного *у* в нескладове *у* і далі в *в* у середині слова досить гарантує дієпр. *завтра* (з *заутра*), а що *і* поміж голосними може зникнути, це доводять *барин* (з *баярин*)¹⁾, діял. форми орудн. відм. *женов*, *водов*, то-що.

Але коли ці окремі варіанти й можна більше-менше задовольняє пояснити, то *усень*, що лежить в їх основі, і після Потебні з лінгвістичного погляду залишалося таке саме загадкове, як і давніш. А втім, помітити це могли тільки фахівці-мовознавці, та й то допіру після 90-х рр. XIX в. Інші-ж учені здебільшого не зуміли критично поставитися до основної тези Потебні й пристали на неї то без жадних застережень, то з невеличкими модифікаціями. Отак зробили, напр., Афанасьєв (Поэтич. возр. III, 748), Фамінцин (Божества, 252), Гальковський (Борьба, 42) та ин. Трохи далі пішов Сумцов: і він (Р. Ф. В. XXV, 11) пристає на пояснення Потебні, але рівночасно, — і треба повинитися досить довільно, — ототожнює з малоазійською *саєю*, с.-то з божичем-сонцем, що спогад за нього начеб-то зберігсь у гулянці малоазійських греків та турків *саї* (!!). А Владіміров (Введение, 78) спробував навіть погодити дві головні думки про значіння та походження *усеня* і *овсеня*. „Въ виду сербскихъ *овес*, *овсеница*, *овсик*, *овсень*, — русск. *овсень*, дѣйствительно, стоитъ въ связи съ обрядомъ „сѣять“ хлѣбныхъ зерна при пѣніи овсеновыхъ пѣсенъ на Васильевъ вечеръ, а *усень*, — со свѣтовымъ значеніемъ утраченнаго названія языческаго божества, отъ котораго остался такой же эпитетъ *усень*, какъ *ярило*, *кострома*, *кострубонька* и пр.“.

* * *

Отже, жадне з поданих пояснень *овсеня* не витримує критики. Як і давніш, з його тяжкий сгук для дослідників слов'яно-руського фольклора.

Тимчасом загадка з'ясується легко, коли звернути увагу на таке.

¹⁾ Загадковіші варіанти: *тусень*, *туасень*, *титусень* і *баусень*. Перший ми-б поясняли стягненням дієпр. *ту* „тут“ і *усень*; аналогічно, *туасень* повстало через зрощення цього самого дієприслівника з *осель* (за нього пор. далі); *титусень* це наслідок дальшого складення *тусень* з злучником *ти* (про нього пор. П. Г. § 275); що це можливо, на це

І зацитовані на початку цієї статті грамоти XVII в. і описи сьогочасних народніх звичаїв одностайно свідчать про те, що великоруські селяни і в старовину і тепер кличуть *овсень* або на передодні Різдва (частіш) або на передодні Нового року (рідше). Це визначає, що „кликанье” *овсень* це звичай або цілком грудневий або груднево-січневий, оскільки святкування *овсень* переходить за північ 31 грудня. Будь-що-будь, ми не можемо відзначити жадної пісні з приспівом *овсень*, *авсень* або *таусень*, що їх співали-б іншої пори року. А коли так, то мимоволі спадає на думку здогад, чи не перебуває давнє ім'я *у-сень* у звязку з загальнослов'янською назвою зимнього сонцеобігу *pro-sin-ьсь*. Що саме так звали цей час давні слов'яни, це видно он з чого.

У сьогочасних слов'янських мовах ім'я *pro-sin-ьсь* визначає то грудень (б. *просинець*, сх. *prosinac*, ч. *prosinec*), то січень (х. *prosinac*, с. *prosinac*), то, як у яких говірках, обидва місяці (дц. *просиньць*, р. *просинец*)¹⁾. Таке вагання що-до позначення двох суміжних місяців пояснюється тим, що спочатку (саме в добу своєї племінної одности) слов'яни ім'ям *prosinьсь* звали не місяць в астрономічному розумінні цього слова, а взагалі той момент зими, коли починає більшати день і вкорочується ніч, с.-то коли взагалі збільшується світло. Зрозуміло, що за праслов'янської доби цей момент визначувано далеко не математично точно. Тимчасом як в одних місцях слов'янської землі зимній поворот сонця застосовували до середини грудня, в інших— до його кінця, а в третіх навіть до початку січня. Ця умовність і спричинилася до того, що не тільки в давньослов'янському письменстві²⁾, ба й у сьогочасних слов'янських мовах на назву *prosinьсь* з однаковісінським правом можуть претендувати і грудень і січень.

Нашу гадку, що *pro-sin-ьсь* спочатку визначало час зимнього сонячного повороту цілком стверджує й етимологія ім'я. Як уже давно одзначив Miklosich (*Die slav. Monatsnamen*), в основі його лежить відомий іде. корінь **k'ei-* і **k'i* „сіяти”; на слов'янському ґрунті його поширено детермінативом (або суфіксом) — *n* (тим самим, що й у *sinь*) і здрібн. суфіксом *-ьць*; отже, разом з префіксом *pro* ціле слово визначало час „самого слабого у величення свѣта”.

Зрозуміло, що те саме поняття визначало наше слово й тоді, коли його основа утворювалася од кореня **k'ei-* на найвищому сту-

натякнув і сам Потебня; нарешті *баусень*, що його він так і не пояснив, очевиднож, повстало з сполучення *бай усень*. Шейн (Великорусс. I, 309) свідчить, що по деяких селах приспівують „дай, бай (овсень)”.

¹⁾ Пор. надзвичайно повчальну таблицю слов'янських назв місяців у найновішій праці Niederle *Zivot*, III, 2, 748—749.

²⁾ Цікаво одзначити, що тимчасом, як сьогочасні болгари ім'ям *просинец* звать грудень, у найдавніших цксл. пам'ятках під цим ім'ям звичайно фігурує *січень* (Miklosich, ZP⁸ 704, Срезневскій, Mat. II. 1567). Чи не пояснюється це тим, що церковно-слов'янського місяцеслова складено ще за мораво-паннонської доби? Адже навряд чи випадково в мові сьогоч. словенців ім'ям *prosinac* зветься також січень.

пені, с.-то од *koc-¹⁾*). Слід такого утворення заховавсь у цсл. назві грудня *про-снѣць*, що її одзначив Miklosich (Z. P. I. c.) в одному Громникові XVII в. сербської редакції. Це слово, звичайно, є не що інше, як *diminutivum* од *pro-sinь*.

А коли так, то немає підстав відокремлювати од нього і д.-рос. *у-сень*. Воно одрізняється од **pro-senь* лиш іншим префіксом, саме *u-* (тим самим, що, напр., у слові *u-bytькѣ*). По суті-ж, з його як-найточніший синонім, як і слов. *prosenьсь* і *prosinьсь*.

Отже, *u-senь* у мові поганських слов'ян визначав собою час зимнього повороту сонця або-ж свято, цій події присвячене. Коли, по тому, як слов'яни охрестилися, це свято перенесено на Різдво, то за його давню назву *у-снѣнь* почали потроху забуватися, а його місце де-далі міцніше почала посідати грецько-римська назва цього самого свята *коляда* (з *Calendae*). Тепер це ім'я вживається мало не монополюю не тільки в різдвяних піснях південних та західних слов'ян, ба й у таких самих піснях українських та білоруських. Тільки на території стародавніх в'ятичів, що, як відомо, охрестилися пізніш од інших слов'ян, с.-то, найбільше, в рязанськ. та тульськ. г., давнє ім'я *усень*, нехай і в перетвореній формі, живе й досі, але швидше тільки як культурний пережиток, що за основне значіння його народ уже давно забувсь.

І подібно до того, як *коляда* у багатьох слов'янських народніх піснях та обрядах обернулася в живе втілення свята Різдва Христового, і *овсень* фігурує в багатьох піснях як персоніфікація того-таки свята. Пор., напр.,

Ой Овсень! Ой Овсень! Кому-ж, кому ѣхать ѣхать тому Овсеню, Да Новому Году...	По святимъ вечерамъ, По веселимъ теремамъ. Ой Овсень ты взойди Къ Филимону на дворъ (Снѣгиревъ Русск. Прост. пр. II, 10).

Овсень, Овсень Ходи по всѣмъ, По заулочкамъ, По проулочкамъ	Кишку, ножку Сунь кочережкой Въ верхнее окошко. (Ряз. г. Ш е й н ъ, Великор. I. 303).

Таусень, баусень
Въ печкѣ сидятъ,
На насъ глядятъ,
Пить, ѣсть хотятъ:
Мы ихъ напоимъ
Мы ихъ накормимъ
Спать положимъ,
Ватолой покроемъ
(Ш е й н ъ ів. 109).

¹⁾ Отже, од того самого, що од нього походить сх. *sjenica*, назва птаха *синиці*.

В іншій пісні, записаній на Тульщині, ми маємо справу в *овсені* з звичайним звертанням до свята, без ніякої його персоніфікації:

Овсень, овсень, Боу овсень! ¹⁾ Мы ходили, мы гуляли По святымъ вечерамъ; Мы искали, мы искали Алексѣевъ домъ; Мы нашли его дворъ	Среди Москвы: Ворота красны Ужъ дай тебѣ Богъ, Зароди тебѣ Господь, Чтобы рожь родилась На гумно свалилась. (Шейнъ, ib. 308).

Або:

Таусень, баусень! Кишки перепрѣли, — Все на печкѣ сидѣли,	Все на насъ глядѣли, Кто не дастъ пирога, — Мы того за рога! (Шейнъ, ib. 309).

Нарешті, у цілій низці народніх пісень *овсень* або його заступники правлять за звичайний рефрен:

Василію ѣздить Таусинь! На чемъ ему ѣздить? Таусинь! На свиныйкой свинкѣ. Таусинь! Чѣмъ ее погоняють-то. Таусинь!	Щуцимъ поросенкомъ! Таусинь! А чѣмъ ему взнуздать-то. Таусинь! Жирною кишкою. Таусинь! (Шейнъ. Русс. нар. пѣсни, I, 369).

Легко помітити, що *таусинь* у цій пісні одграє таку саму роль, яку рефрен *коледа!* в т. зв. великоруських „колядках“ і приспів *щедрий вечір!* в укр. „шедрівках“. І подібно до того, як було-б безглуздо в цих словах убачати одгомони мітологічних вірувань, зокрема, сліди якихось забутих особових божеств, так само доволіно було-б убачати те саме в приспіві *таусинь* або *овсень*: як *коляда* є вдавання до свята Різдва, а *щедрий вечір* — до свята Водохрещів, так *овсень* або точніш його прототип *усень* це вдавання до свята повороту сонця, що вже зіллялося в одне неподільне ціле з різдвяним святом. Отже, не може бути й мови за *Овсень*, як за мітологічний персонаж, і входити на слов'янський Олімп йому треба заборонити назавсіді!

Сказане про походження рос. *усеня* певною мірою стосується й до історії його лтс. брата *ūsīnīs*. Звичайно, це слово не запозичене з великоруських колядок, як здогадувавсь Вгійскнер (Litwa 132), і не утворене од кореня **aus* — „палити“, як задовго перед ним гадав був Потєбня (Об'ясненія, II, 45), але віддавна споріднене з *усенем*. Вже те, що спочатку *ūsīnīs* звязувано з Мартиновим днем, с.-то з початком Різдяного посту в католицькій церкві (див. попереду), показує на те, що й у латишів він оддавна був святом зимнього повороту сонця. І тільки згодом його перенесено на день св. Юрія (23 квітня), як на початок сільсько-господарського року. Звичайно, і в латишів *ūsīnīs* спочатку був звичайним вособленням свята, але

¹⁾ Боу овсень я читаю як Богу овсень, с.-то „свято богові“, „боже свято“.

як охрестилися вони значно пізніш од руських слов'ян, то де-не-де персоніфіковане свято могло справді набути значіння місцевого божества. І справді, ще в XVII в. єзуїти звали *усиня* „*equorum deus*“ і говорили про бенькети на честь його: „*deo equorum quem vocant Dewing, Usching, offerunt singuli duos Solidos et duos panes et frustrum pinguedinis, quod in ignem conjiciunt*“. За бога сонця, захисника хліборобства та скотарства, звичайно вважають *усиня* і новітні учені: Аунинг (*Wast ist Uhssing? Magaz. der Litt. Gesch. zu Mitau XVI, 5*), Фамінцин (Божества, 248 дд.), Вольтер (Мат. по этн. лтш. плем. 7 дд., 19 дд.) та ин.

А втім, уже Анічков (Весенняя обрядовая пѣсня, I, 313) зазначив, що „достаточно внимательно прочесть пѣсни объ усинѣ, чтобы разъ навсегда оставить подобныя воззрѣнія. Миѣ хотѣлось бы подчеркнуть его чисто обрядовое значеніе. Смысл усиня всего лучше выяснится именно по аналогіи съ... южнославян. жертвоприношеніемъ или пиршествомъ въ честь св. Георгія. Особенно если поставитъ пѣсни о немъ въ параллель съ замѣчаніями волочобныхъ пѣсенъ о св. Георгій и Николаѣ, нельзя не прийти къ заключенію, что *усинь* есть чисто обрядовая фигура и, какъ большинство изъ нихъ, не что иное, какъ олицетвореніе праздника: дѣйствительно, *усинь* въ пѣсняхъ дѣлаеть то же самое, что каждый „праздничекъ“: онъ либо приноситъ съ собою извѣстное благо и доставляетъ хозяину ту идеальную выгоду, которую онъ ждетъ себѣ съ наступленіемъ даннаго праздника, либо самъ совершаетъ обрядовое дѣйствіе, назначенное на этотъ день. Чисто календарное значеніе имѣють, напр., такія пѣсенки, какъ слѣд.:

Усинь идетъ, Усинь идетъ
 Мартинь идетъ, еще лучшей:
 Усинь приноситъ лугъ, полный травы,
 Мартинь — закрокъ, полный ржи“.
 (Вальтеръ, о. с., 22).

Ми цілком прилучаємося до цих міркувань Аніčkова, але не можемо тільки пристати на його дальший здогад, що *úsińs*— це латиська назва Юрія і визначала спочатку „ясний“¹⁾ і що „русс. *усень* также обозначалъ весенній праздникъ, но въ незапамятной древности былъ перенесенъ съ весны на зиму“ (ор. с., 316). Як ми були бачили попереду, насправжки було саме навпаки.

¹⁾ Щоб довести цю етимологію, Анічков, ідучи за Фамінциним (стор. 252), покликують на вислів у Свят. Ізб. р. 1073 **ДХАТНС АКЫ ЪСНИНЬ ЕСТЬ**, де **ЪСНИНЬ** Срезневський переклав в Мат. III, 1629 як „синюватий“. Коли великий юс тут графічно замінює ю, то це ім'я справді підтверджувало-б вищезгадану етимологію *у-сень* як „времени, когда слабо увеличивается свѣтъ“. А втім, як до кожного **ἄπαξ λεγόμενον**, до ім'я **ЪСНИНЬ** треба підходити обережно.